

فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۸، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۴، صفحات ۱۱۱-۱۲۷

نقش شرکت‌های تعاونی تولید روستایی در توسعه کشاورزی استان قم

محسن ترامشلو، سیدمهدی میردامادی، و فرهاد لشگرآرا*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۱۱/۱۶ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۵/۱۳

چکیده

خرد بودن اراضی، مصرف بی‌رویه نهاده‌ها، مکانیزاسیون نامناسب، روش‌های آبیاری سنتی، و عملکرد کم از چالش‌های مهم بخش کشاورزی به‌شمار می‌روند. شرکت‌های تعاونی تولید کشاورزی از جمله تشکلهایی است که در صورت مدیریت صحیح، می‌تواند نقشی مهم در حل این مسائل داشته باشد. تحقیق حاضر نقش شرکت‌های تعاونی تولید در توسعه کشاورزی استان قم را با استفاده از رگرسیون چندگانه بررسی می‌کند. جامعه آماری تحقیق شامل ارکان تعاونی‌های تولید استان قم است (۱۰۲ نفر). اطلاعات در قالب پرسشنامه به‌صورت سرشماری و پیمایشی جمع‌آوری شد. نتایج رگرسیون چندگانه نشان داد که متغیرهای «توجه به محیط زیست»، «توزیع بهتر امکانات و منابع در بین اعضا»، «به‌کارگیری ابزارآلات نوین کشاورزی»، و «اصلاح و بهبود رویه‌ها و سیاست‌های تعاونی» تأثیر معنی‌داری بر توسعه کشاورزی استان قم دارند.

کلیدواژه‌ها: شرکت‌های تعاونی تولید روستایی، توسعه کشاورزی، قم (استان).

***

---

* به‌ترتیب، نویسنده مسئول و کارشناس ارشد توسعه روستایی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران (mohsen.t1351@yahoo.com)؛ دانشیار دانشکده کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران؛ و دانشیار دانشکده کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران.

مقدمه

بخشی قابل توجه از جمعیت کشورها در مناطق روستایی سکونت دارند و شغل اصلی آنها کشاورزی است؛ از این رو، دستیابی به توسعه روستایی بدون توجه به بخش کشاورزی و بهبود وضعیت این بخش ممکن نخواهد بود. همچنین، مسائل بسیاری چون امنیت غذایی و رسیدن به خودکفایی در تولیدات کشاورزی و نیز جلوگیری از تخریب و نابودی منابعی چون آب و خاک توجه جدی به بخش کشاورزی را ضروری می‌سازد (ثابت دایزوندی و همکاران، ۱۳۸۹). پس از انقلاب اسلامی، تعاونی‌ها در قالب یک رهیافت مهم در توسعه روستایی مورد توجه دولتمردان و سیاست‌گذاران قرار گرفت و نه تنها ابزاری کارآمد در ایجاد اشتغال روستایی قلمداد شد، بلکه در توانمندسازی و توسعه جوامع روستایی نیز به صورت هدف به کار گرفته شد (سعدی و همکاران، ۱۳۸۶). سازمان بین‌المللی کار تعاونی‌ها را ابزاری برای بهبود وضع اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی افراد کم‌درآمد، افزایش منابع سرمایه‌های فردی و ملی، تأمین نظارت دموکراتیک، توزیع عادلانه سود در اقتصاد و بالا بردن سطح درآمد ملی، بهبود شرایط و تکمیل خدمات اجتماعی، و کمک به ارتقای سطح دانش عمومی و فنی اعضا دانسته است (دفتر بین‌المللی کار، ۱۳۸۰). مفروضات مدل تعاونی بیانگر این است که چنانچه ترکیبی از نهاده‌های کشاورزی از طریق تعاونی تأمین شود، نتیجه آن ارتقای سطح زندگی اعضاست، اما هنگامی که همان ترکیبات از طریق خانوار کشاورز و نه به صورت تعاونی تأمین شود، نتیجه آن پایین آمدن سطح زندگی افراد است (کرمی و رضایی مقدم، ۱۳۸۴).

تعاونی تولید کشاورزی، نوعی از نظام بهره‌برداری است که به لحاظ حقوقی، یک تشکل اقتصادی تولیدی کشاورزی با مدیریت علمی و تخصصی است و با اتکا به نیروی مردمی (اعضا) و تصمیمات مشارکت‌جویانه از طریق مجامع عمومی و جلسات هیئت مدیره ضمن

حفظ مالکیت فردی با انگیزه سپردن کار به مردم تأسیس شده و فعالیت می‌کند (اسلامی، ۱۳۸۳).

استان قم در نواحی خشک ایران مرکزی واقع شده و متوسط بارندگی سالانه آن کمتر از ۱۶۰ میلی‌متر در سال است. قابل ذکر است که علاوه بر محدودیت آب، محدودیت خاک و اقلیم هم مزید بر علت شده و مانع از توسعه کشاورزی در این استان است (هدیه‌لو، ۱۳۸۹). میزان شوری آب در این محدوده بین ۵۰۰۰ تا ۲۰۰۰۰ بوده و استفاده از آب‌های شور برای آبیاری اراضی و عدم وجود مدیریت صحیح کشاورزی در منطقه موجب شور شدن و تخریب خاک‌ها به‌مرور زمان شده است (ولی‌پور و همکاران، ۱۳۸۷). ۷۵ درصد مساحت استان، شامل دشت قم و بخش مرکزی و کویری استان، هم از نظر کمیت و هم از نظر کیفیت آب با محدودیت‌های جدی روبه‌روست که به همین دلیل، باید کشاورزی این استان با استفاده از روش‌های نوین و توسعه‌یافته مدیریت شود. یکی از روش‌های به‌کارگرفته‌شده برای دستیابی به بهره‌وری بالا و کشاورزی توسعه‌یافته تشکیل تعاونی‌های تولید و سازمان‌دهی نظام‌های بهره‌برداری است. استان قم دارای هفده تعاونی تولید کشاورزی است و اکثر آنها با کمبود نقدینگی مواجه‌اند این مسئله باعث می‌شود که این تعاونی‌ها نتوانند وظایف خود را به‌خوبی انجام دهند (منزوی، ۱۳۹۱). بر اساس اطلاعات مرکز آمار ایران، ۷۴ تعاونی در استان قم به ثبت رسیده که بیست درصد از آنها متعلق به بخش کشاورزی است. در استان قم، سهم اشتغال در بخش کشاورزی در سال ۱۳۹۰ نسبت به سال قبل، ۱/۲ درصد کاهش داشته است. کمبود ماشین‌آلات و پایین بودن مکانیزاسیون ماشین‌های کشاورزی و همچنین، سرمایه‌گذاری کمتر در این زمینه از دیگر مشکلات تعاونی‌های تولید این استان است (منزوی، ۱۳۹۱). بر اساس گزارش عملکرد سازمان جهاد کشاورزی استان در سه سال اخیر (۱۳۸۹ تا ۱۳۹۲)، تعاونی‌های تولید استان قم، با وجود موفقیت‌های قابل توجه، در زمینه‌های تسهیلات

پرداختی، تسطیح اراضی، تهیه نهاده‌های کشاورزی نظیر بذور اصلاح شده و همچنین، خرید محصولات تولیدی و قیمت‌گذاری محصولات مشکلات جدی دارند (گزارش سازمان جهاد کشاورزی استان قم، ۱۳۹۲)؛ این در حالی است که بر اساس رویکردهای این سازمان، تعاونی‌های تولید در دریافت تسهیلات و خدمات کشاورزی در اولویت بوده ولی این مسئله تحقق نیافته است.

مطالعات فائو نشان می‌دهد که بین تشکیل تعاونی‌های تولید روستایی و توزیع قدرت و ثروت بین روستاییان رابطه معنی‌دار وجود دارد. کانتورو (Kuntoro, 2006) و برخی دیگر از صاحب‌نظران نیز بر این باورند که تعاونی‌ها فرصت‌هایی را به کشاورزان می‌دهند تا واحدهای کوچک تجاری خود را بهبود بخشند. بر اساس مطالعات نیلسون (Nilsson, 2001)، تعاونی‌های تولیدی در ارتقای سطح آگاهی، دانش، نگرش و معلومات اعضا مؤثر بوده‌اند، اما تأثیر آنها در یکپارچه‌سازی زمین‌های خرد و تغییر نظام بهره‌برداری از نظام خرده‌مالکی به نظام اشتراکی ناچیز بوده است. بریسکو (Briscoe, 2010) آموزش اعضا، عدم میزان ارتباط درونی و عاطفی، عدم توجه به بازاریابی محصولات کشاورزی، و عدم اعمال رهبری پویا توسط هیئت مدیره را از چالش‌های تعاونی‌های تولیدی می‌داند.

کرمی و رضایی مقدم (۱۳۸۴) نیز در پژوهش خود در مورد تعاونی‌های تولید ایران، بدین نتیجه رسیده‌اند که این شرکت‌ها در مجموع چندان موفق نبوده‌اند. هارپر (Harper, 2010) بر این باور است که با تشکیل تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی می‌توان بین واحدهای تولیدی و غیرتولیدی هماهنگی ایجاد و ابعاد آنها را مشخص کرد، زمینه اشتغال‌زایی را فراهم ساخت، شاخص‌های رفاه را بالا برد، سرزمین ملی را به صورت یک مجموعه همگن متشکل کرد، و به ایجاد یک پل ارتباطی بین روستاییان و تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران کمک کرد. عبدالهی (۱۳۷۷) در پژوهش خود به مقایسه نظام‌های مختلف بهره‌برداری در کشور پرداخته

و نشان می‌دهد که نظام بهره‌برداری تعاونی تولید، در مجموع، از لحاظ عملکرد بعد از واحدهای تجاری قرار می‌گیرد. همچنین، بر اساس نتایج این پژوهش، تعاونی‌های تولید در زمینه‌های زیر نسبتاً موفق بوده‌اند و در چند زمینه خاص به‌ویژه در بازدهی نیروی کار و سود سرانه و جلب رضایت کشاورزان جایگاهی ممتاز داشته‌اند:

- فنی: حفظ یکپارچگی اراضی به‌منظور انجام عملیات زیربنایی، به‌زراعی و ایجاد زمینه مناسب برای کاربرد صحیح ابزار و ماشین‌آلات و استفاده از روش‌ها و فنون و نهاده‌های کشاورزی.
- زیست‌محیطی: حفظ منابع و استفاده بهینه از آنها، جلوگیری از اتلاف آب، افزایش بازده آبیاری از طریق بهره‌گیری از روش‌های صحیح آبیاری، استفاده مناسب از نهاده‌هایی چون کود و سم و جلوگیری از ضایعات و آلودگی منابع.

در مجموع، بنا به نتایج ارزیابی مطالعه یادشده از مقایسه تعاونی‌ها با سایر نظام‌های بهره‌برداری، تعاونی تولید یکی از عوامل اساسی توسعه کشاورزی و به تبع آن، توسعه روستایی است.

کرمی (۱۳۸۱) معتقد است که عملکرد تعاونی‌های تولید در مجموع ضعیف است. البته، عملکرد تعاونی‌ها در مراحل مختلف تولید با هم متفاوت بوده و در فعالیت‌های پس از برداشت، ضعیف‌تر و در مراحل کاشت و داشت بهتر از دیگر مراحل است. آگهی و همکاران (۱۳۸۶) نیز با ارزیابی تعاونی تولید کشاورزی در استان لرستان، نقش تعاونی‌ها در توسعه کشاورزی را تأیید کرده‌اند. بر اساس مطالعه صدیقی و درویش‌نیا (۱۳۸۱)، اثرات آموزشی ترویجی تعاونی‌های تولید قابل توجه نیست، اما تشکیل این واحد اقتصادی اجتماعی بر افزایش عملکرد زراعی در واحد سطح، کاهش هزینه‌های کارگری، مبارزه بهینه با آفات و بیماری‌های زراعی و توجه بیشتر به مسائل بازاریابی و انبارداری محصولات کشاورزی تأثیر مثبت داشته است. با وجود این اصل اساسی در خصوص تعاونی‌ها، اثربخشی و موفقیت

تعاونی‌های تولید همواره از جمله مسائل قابل بحث کارگزاران توسعه بوده است و جمعی از صاحب‌نظران انتقاداتی بر آن وارد می‌کنند مبنی بر اینکه تعاونی‌ها به گروه‌های فقیرتر منافع کمتری می‌رسانند و همچنین، در جهان سوم، بیشتر تعاونی‌ها واقعاً تعاونی نیستند، بلکه شبه‌تعاونی‌هایی هستند که از نهادهایی در سطوح بالا تحمیل می‌شوند و در این میان، تلاش برای خوداتکا کردن آنها توسط دولت با موفقیت چندانی همراه نبوده است.

کریشناراجی (Krishnaraj, 2005) تقویت انسجام کارکردی مؤثر بین اعضا و شرکت‌های تعاونی، تقویت میزان بهره‌مندی اعضا از آموزش، و ارتقای مشارکت اعضا در امور تعاونی را از عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی‌های تولیدی می‌داند. جان (John et al., 2008)، عدم تشریک مساعی و همکاری اعضا را از موانع موفقیت تعاونی‌های تولید روستایی می‌داند. الکساندر (Alexander, 2009) دریافت که روحیه جمع‌گرایی، سطح تحصیلات و سابقه مدیریت با میزان موفقیت تعاونی‌های تولید روستایی رابطه معنی‌دار دارند. آبوت (Abbot, 2006) میزان همکاری سازمان‌ها و نهادها، تجدید نظر در قوانین تعاونی و استفاده از خمیرمایه علمی اساتید مجرب دانشگاهی در قلمرو تعاونی‌های تولید روستایی را از عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی‌های تولیدی می‌داند. مطالعه لاوزون (Lawson, 2000) مؤید این واقعیت است که اطلاعات فنی پایین اعضا، بی‌سوادی اعضا، عدم انطباق دوره‌های آموزشی با نیازهای آموزشی، عدم توانمندسازی اعضا، عدم وجود ساختار سازمانی کارآمد، عدم استقلال و خودمختاری و عدم مسئولیت‌پذیری اعضا از موانع مؤثر بر موفقیت تعاونی‌های تولید روستایی است.

به نظر می‌رسد که به دلیل توجه به عوامل پیرامونی در تشکیل تعاونی‌ها و نیز اعمال مدیریت بر نظام‌های کشاورزی، این نظام بهره‌برداری در کشورهای توسعه‌یافته کمتر با مشکلات سازمانی و مدیریتی روبه‌روست. مالاییم (Malayim, 2003)، در مطالعه‌ای پیرامون مشکلات تعاونی‌های تولید در کشور ترکیه، ضعف آموزش و تحقیقات را مهم‌ترین چالش و مشکل این گونه نظام بهره‌برداری در این کشور می‌داند. مرکز مدیریت و سازمان‌دهی اجتماعی

دانشگاه سیدنی (UTS, 2006) محدودیت سرمایه را از مهم‌ترین چالش‌های تعاونی‌های کشاورزی در سراسر جهان دانسته است. مرکز مطالعات تعاونی دانشگاه ویسکانسین (UWCC, 2006) نیز ضعف آموزش اعضای تعاونی‌ها برای روبه‌رو شدن با فناوری نوین و سازگار شدن با آن را از مهم‌ترین موانع رشد تعاونی‌ها می‌داند. آسیب‌های تعاونی‌های تولید را می‌توان در ابعاد برون‌سازمانی و درون‌سازمانی بررسی و تحلیل کرد. موانع داخلی تعاونی عمدتاً مربوط به ضعف آموزش، ضعف مشارکت مردمی، و بی‌اعتمادی بین ارکان تعاونی است. اما عدم حمایت جدی دولت از تعاونی‌ها، فقدان یا محدودیت سرمایه و مشکلات ساختاری بخش کشاورزی از موانع و آسیب‌های بیرونی تعاونی‌های تولید در ایران است (سعیدی و همکاران، ۱۳۸۶).

نگاهی به مطالب یادشده و متغیرهای مورد بحث حاکی از پیچیدگی فعالیت شرکت‌های تعاونی تولید در دستیابی به اهداف و لزوم نگاه جامع در راستای ارتقای کیفیت و کمیت فعالیت‌های شرکت تعاونی تولید کشاورزی و پاسخ‌گویی دقیق و علمی به علل و عوامل مورد بحث است. با توجه به اهمیت تعاونی‌های تولید در روند توسعه کشاورزی، از یک سو، و با توجه به وجود مسائل و مشکلات جدی در نقش‌آفرینی تعاونی‌ها، از سوی دیگر، لازم است که نقش شرکت‌های تعاونی تولید در توسعه کشاورزی استان قم بررسی شود و پژوهش حاضر نیز در همین راستا انجام پذیرفته است.

روش تحقیق

تحقیق توصیفی-همبستگی حاضر در سال ۱۳۹۳ انجام گرفته و در آن، رابطه عملکرد تعاونی‌های تولید با توسعه کشاورزی بررسی شده است. از نظر هدف، تحقیق حاضر از نوع کاربردی محسوب می‌شود. جامعه آماری تحقیق شامل ارکان تعاونی‌های تولید کشاورزی (اعضای هیئت مدیره، مدیر عامل، بازرسان) استان قم است. در استان قم، هفده تعاونی

تولید وجود دارد. بدین ترتیب، تعداد ارکان تعاونی‌های تولید استان قم با احتساب شش نفر ارکان برای هر تعاونی حدود ۱۰۲ نفر برآورد شده است. با توجه به تعداد محدود جامعه آماری تحقیق، روش سرشماری برای مطالعه انتخاب شده و روش نمونه‌گیری نیز تمام‌شماری بوده است. بدین ترتیب، حجم نمونه ۱۰۲ نفر تعیین شده است. در مطالعه حاضر، به‌منظور تحلیل داده‌ها، ابتدا از آمار توصیفی و در بخش استنباطی نیز برای بررسی تأثیر متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته، از رگرسیون چندگانه استفاده شده و همچنین، داده‌پردازی با استفاده از نرم‌افزار SPSS انجام گرفته است.

نتایج و بحث

بر اساس اطلاعات گردآوری‌شده، میانگین سن پاسخ‌گویان ۴۲/۳۲ سال بوده و سطح تحصیلات ۵۶/۲ درصد دیپلم، ۱۷/۳ درصد کاردانی، ۲۴/۵ درصد کارشناسی و دو درصد نیز کارشناسی ارشد است. همچنین، سابقه کار در تعاونی ۶۰/۳ درصد از پاسخ‌گویان یک تا پنج سال است. بیشترین فراوانی سمت افراد مورد مطالعه نیز «عضو هیئت مدیره» با فراوانی ۵۳ نفر (۵۴/۱ درصد) و کمترین آن «بازرس» با فراوانی نه نفر (۹/۲ درصد) است.

نقش تعاونی‌های تولید در توسعه فنی کشاورزی

نتایج اولویت‌بندی متغیرهای مورد مطالعه در زمینه نقش تعاونی‌های تولید روستایی در بخش فنی نشان داد که متغیرهای رعایت تناوب زراعی توسط کشاورزان (۰/۲۰۵)، مبارزه بیولوژیک با آفات و بیماری‌ها توسط کشاورزان (۰/۲۰۸) و گسترش مبارزه غیرشیمیایی با علف‌های هرز (۰/۲۱۲)، به ترتیب، در اولویت‌های نخست (اول، دوم و سوم) و متغیرهای استفاده بهینه از نهاده‌ها توسط کشاورزان (۰/۲۶۴) و به‌کارگیری شبکه‌های آبیاری تحت فشار (۰/۲۳۸) در اولویت‌های پایانی (دهم و نهم) قرار گرفته‌اند.

جدول ۱- اولویت‌بندی نقش تعاونی‌های تولید در توسعه فنی کشاورزی

رتبه	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین*	متغیر
۱	۰/۲۰	۰/۷۲	۳/۵۲	رعایت تناوب زراعی توسط کشاورزان
۲	۰/۲۱	۰/۷۲	۳/۴۶	مبارزه بیولوژیک با آفات و بیماری‌ها توسط کشاورزان
۳	۰/۲۱	۰/۷۳	۳/۴۶	گسترش مبارزه غیرشیمیایی با علف‌های هرز
۴	۰/۲۲	۰/۷۵	۳/۴۳	مدیریت منابع آب توسط کشاورزان
۴	۰/۲۲	۰/۷۴	۳/۴۱	توسعه انبارهای نگهداری محصولات کشاورزی
۵	۰/۲۲	۰/۷۶	۳/۴۶	کاهش ضایعات محصولات کشاورزی کشاورزان
۶	۰/۲۳	۰/۸۰	۳/۵۵	استفاده بهینه از ماشین‌آلات
۷	۰/۲۳	۰/۸۰	۳/۴۴	تسطیح و یکپارچه‌سازی اراضی توسط کشاورزان
۸	۰/۲۴	۰/۷۸	۳/۳۳	پوشش انبار توسط کشاورزان
۹	۰/۲۴	۰/۸۱	۳/۴۱	به‌کارگیری شبکه‌های آبیاری تحت فشار
۱۰	۰/۲۶	۰/۹۲	۳/۴۹	استفاده بهینه از نهاده‌ها توسط کشاورزان

* خیلی کم = ۱، کم = ۲، متوسط = ۳، زیاد = ۴، خیلی زیاد = ۵
 مأخذ: یافته‌های تحقیق

نقش تعاونی‌های تولید در توسعه اقتصادی کشاورزی

نتایج اولویت‌بندی متغیرهای مورد مطالعه در زمینه نقش تعاونی‌های تولید روستایی در بخش اقتصادی نشان داد که متغیرهای افزایش درآمد کشاورزان (۰/۲۱۰)، کمک به دریافت تسهیلات بانکی کشاورزان (۰/۲۳۴) و افزایش عملکرد در واحد سطح کشاورزان (۰/۲۴۹)، به ترتیب، در اولویت‌های نخست (اول تا سوم) و بسته‌بندی مناسب محصولات کشاورزی (۰/۳۰۰) و گسترش صنایع تبدیلی و فرآوری محصولات کشاورزی (۰/۲۹۷) در اولویت‌های پایانی (هشتم و نهم) قرار گرفته‌اند.

جدول ۲- اولویت‌بندی نقش تعاونی‌های تولید در توسعه اقتصادی کشاورزی

رتبه	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین*	متغیر
۱	۰/۲۱	۰/۷۲	۳/۴۲	افزایش درآمد کشاورزان
۲	۰/۲۳	۰/۸۰	۳/۴۱	کمک به دریافت تسهیلات بانکی کشاورزان
۳	۰/۲۵	۰/۸۰	۳/۴۰	افزایش عملکرد در واحد سطح کشاورزان
۴	۰/۲۵	۰/۸۳	۳/۲۷	کاهش هزینه‌های کاشت، داشت و برداشت
۵	۰/۲۶	۰/۸۳	۳/۲۴	بازاررسانی مناسب محصولات کشاورزی کشاورزان
۶	۰/۲۹	۰/۹۴	۳/۲۲	توسعه حمل و نقل محصولات کشاورزی
۷	۰/۳۰	۰/۹۴	۳/۱۷	گسترش صنایع تبدیلی و فرآوری محصولات کشاورزی
۸	۰/۳۰	۰/۹۷	۳/۲۳	بسته‌بندی مناسب محصولات کشاورزی

* خیلی کم = ۱، کم = ۲، متوسط = ۳، زیاد = ۴، خیلی زیاد = ۵

مأخذ: یافته‌های تحقیق

نقش تعاونی‌های تولید در توسعه اجتماعی کشاورزی

تحلیل داده‌های تحقیق در خصوص اولویت‌بندی نقش تعاونی‌های تولید روستایی در بخش اجتماعی نشان داد که عوامل مشارکت در شکل‌های بخش کشاورزی (۰/۲۷۳)، مشارکت کشاورزان در عملیات زراعی (۰/۳۴۸) و اعتماد و اطمینان بین کشاورزان (۰/۳۹۴)، به ترتیب، اولویت‌های اول تا سوم را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۳- اولویت‌بندی نقش تعاونی‌های تولید در توسعه اجتماعی کشاورزی

رتبه	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین*	متغیر
۱	۰/۲۷	۰/۸۸	۳/۲۳	مشارکت در شکل‌های بخش کشاورزی
۲	۰/۳۵	۱/۰۲	۲/۹۴	مشارکت کشاورزان در عملیات زراعی
۳	۰/۳۹	۱/۰۸	۲/۷۶	اعتماد و اطمینان بین کشاورزان

* خیلی کم = ۱، کم = ۲، متوسط = ۳، زیاد = ۴، خیلی زیاد = ۵

مأخذ: یافته‌های تحقیق

نقش تعاونی‌های تولید در توسعه آموزش کشاورزی

تحلیل داده‌های تحقیق در خصوص اولویت‌بندی نقش تعاونی‌های تولید روستایی در بخش آموزش کشاورزی نشان داد که عوامل ارتقای دانش و اطلاعات کشاورزان در مورد کاهش ضایعات تولید محصولات (۰/۲۰۲)، افزایش مهارت کشاورزان در خصوص استفاده و به‌کارگیری ادوات و ماشین‌آلات کشاورزی (۰/۲۰۵) و آموزش به‌کارگیری ادوات و ماشین‌آلات سمپاشی (۰/۲۰۶)، به‌ترتیب، در اولویت‌های نخست (اول تا سوم) و افزایش دانش کشاورزان در خصوص کاهش مصرف سموم (۰/۲۳۹) و افزایش مهارت کشاورزان در خصوص به‌کارگیری بهینه شبکه‌های آبیاری تحت فشار (۰/۲۳۸) در اولویت‌های پایانی (نهم و هشتم) جای دارند.

جدول ۴- اولویت‌بندی نقش تعاونی‌های تولید در توسعه آموزش کشاورزی

رتبه	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین*	متغیر
۱	۰/۲۰	۰/۶۸	۳/۳۷	ارتقای دانش و اطلاعات کشاورزان در مورد کاهش ضایعات تولید محصولات
۲	۰/۲۰	۰/۷۰	۳/۴۴	افزایش مهارت کشاورزان در خصوص استفاده و به‌کارگیری ادوات و ماشین‌آلات کشاورزی
۳	۰/۲۱	۰/۷۰	۳/۳۹	آموزش به‌کارگیری ادوات و ماشین‌آلات سمپاشی
۴	۰/۲۱	۰/۷۲	۳/۳۵	افزایش دانش و اطلاعات کشاورزان در خصوص استفاده بهینه از کود شیمیایی
۵	۰/۲۲	۰/۷۳	۳/۳۵	افزایش دانش و اطلاعات کشاورزان در خصوص یکجاکشتی
۶	۰/۲۲	۰/۷۹	۳/۵۲	آموزش استفاده صحیح از بذور اصلاح‌شده
۷	۰/۲۴	۰/۷۶	۳/۲۰	گسترش دانش و اطلاعات کشاورزی در خصوص مزایای تعاون و تولید تعاونی
۸	۰/۲۴	۰/۸۱	۳/۳۹	افزایش مهارت کشاورزان در خصوص به‌کارگیری بهینه شبکه‌های آبیاری تحت فشار
۹	۰/۲۴	۰/۸۰	۳/۳۹	افزایش دانش کشاورزان در خصوص کاهش مصرف سموم

* خیلی کم = ۱، کم = ۲، متوسط = ۳، زیاد = ۴، خیلی زیاد = ۵

مأخذ: یافته‌های تحقیق

شناسایی عوامل موثر بر توسعه کشاورزی با استفاده از رگرسیون چندگانه

نتایج برآورد رگرسیون چندگانه گام به گام حاکی از آن است که از بین متغیرهای مورد مطالعه، با توجه به میزان بتا (Beta) متغیرهای «توجه به محیط زیست»، «توزیع بهتر امکانات و منابع در بین اعضا»، «به‌کارگیری ابزارآلات نوین کشاورزی»، «اصلاح و بهبود رویه‌ها و سیاست‌های تعاونی»، و «توجه به دیگر سازمان‌ها و نهادهای جامعه کشاورزی» تأثیر معنیداری در توسعه کشاورزی استان قم دارند و روی هم رفته، این متغیرها حدود ۶۴ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین می‌کنند.

جدول ۵- خلاصه نتایج رگرسیون چندگانه «نقش شرکت‌های تعاونی تولید»

متغیرهای مستقل	ضریب همبستگی	ضریب تعیین	ضریب تعدیل شده
توجه به محیط زیست	۰/۶۶۴	۰/۴۱۵	۰/۴۰۸
توزیع بهتر امکانات و منابع در بین اعضا	۰/۷۲۶	۰/۵۲۷	۰/۵۱۷
به‌کارگیری ابزارآلات نوین کشاورزی	۰/۷۷۱	۰/۵۹۵	۰/۵۸۲
اصلاح و بهبود رویه‌ها و سیاست‌های تعاونی	۰/۷۹۵	۰/۶۳۲	۰/۶۱۶
توجه به دیگر سازمان‌ها و نهادهای جامعه کشاورزی	۰/۸۰۶	۰/۶۴۹	۰/۶۳۰

مأخذ: یافته‌های تحقیق

جدول ۶- ضرایب متغیرهای وارد شده در الگوی رگرسیونی توسعه کشاورزی

متغیر	ضریب (B)	ضریب استاندارد (Beta)	آماره t	سطح معنیداری
ضریب ثابت	۱/۰۱	-	۵/۴۵	۰/۰۰۰
توجه به محیط زیست	۰/۱۷	۰/۲۷	۳/۴۴	۰/۰۰۱
توزیع بهتر امکانات و منابع در بین اعضا	۰/۱۷	۰/۳۱	۴/۵۷	۰/۰۰۰
به‌کارگیری ابزارآلات نوین کشاورزی	۰/۱۲	۰/۲۰	۲/۶۰	۰/۰۱۱
اصلاح و بهبود رویه‌ها و سیاست‌های تعاونی	۰/۱۳	۰/۱۹	۲/۶۸	۰/۰۰۹
توجه به دیگر سازمان‌ها و نهادهای جامعه کشاورزی	۰/۱۰	۰/۱۶	۰/۱۲	۰/۰۳۶

مأخذ: یافته‌های تحقیق

معادله رگرسیون به صورت زیر است:

$$Y = (0/175) X_1 + 0/170 X_2 + 0/123 X_3 + 0/132 X_4 + (0/102) X_5 + 1/003$$

X_1 = توجه به محیط زیست

X_2 = توزیع بهتر امکانات و منابع در بین اعضا

X_3 = به‌کارگیری ابزارآلات نوین کشاورزی

X_4 = اصلاح و بهبود رویه‌ها و سیاست‌های تعاونی

X_5 = توجه به دیگر سازمان‌ها و نهادهای جامعه کشاورزی

با توجه به نتیجه رگرسیون، حفظ محیط زیست و توزیع بهتر امکانات و منابع در بین اعضا از نقش‌های اساسی شرکت‌های تعاونی تولید است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

نتیجه رگرسیون نشان داد که به‌کارگیری ابزارآلات نوین کشاورزی یکی از حوزه‌های تأثیر شرکت‌های تعاونی تولید در توسعه کشاورزی است. بررسی‌ها و تحقیقات امان‌پور (۱۳۷۸) نیز این نکته را تأیید می‌کند.

ضریب همبستگی اسپیرمن نشان داد که رابطه «نقش تعاونی‌های تولید در توسعه کشاورزی» با توسعه اقتصادی، اجتماعی، آموزشی و فنی کشاورزی معنی‌دار است. این نتیجه در حوزه اقتصادی با یافته‌های مطالعه نایورو و کومو (Nyoro and Komo, 2005)، در حوزه آموزشی با یافته‌های مرادی‌نژاد و همکاران (۱۳۸۶) و کلسی (Kelsey, 2008) و در ارتباط با فعالیت‌های اجتماعی با نتایج مطالعات ازکیا و غفاری (۱۳۸۳) و باتیسادوس (Baticados, 2004) مطابقت دارد.

نتیجه برآورد رگرسیون چندگانه نشان داد که توزیع بهتر امکانات و منابع در قالب تعاونی‌های تولید مؤثر است. در این ارتباط، پیشنهاد می‌شود که برای ایجاد انگیزه در کشاورزان منطقه، با تدوین سازوکارهای حمایتی ویژه به‌منظور عضویت و حضور این

کشاورزان در تعاونی‌های تولید، از آنها حمایت جدی صورت گیرد. ابزارآلات نوین کشاورزی نمادی از کشاورزی پیشرفته است که خود را از جمله در انواع ماشین‌آلات و دنباله‌بندها و همچنین، روش‌های نوین آبیاری و کشت‌وکار با بهره‌گیری از مدیریت نوین نشان می‌دهد. در همین ارتباط، تأکید پژوهش حاضر بر گرایش به رویکرد ارائه خدمات فنی و مکانیزاسیون در قالب تعاونی‌های تولید است؛ همچنین، باید گفت که پیشبرد برنامه‌های توسعه کشاورزی به‌تنهایی توسط شرکت‌های تعاونی امکان‌پذیر نیست و لازم است همکاری و مشارکت با دیگر سازمان‌ها و نهادها در سرلوحه برنامه‌های تعاونی‌های تولید کشاورزی قرار گیرد؛ و سرانجام، باید سیاست توزیع منابع و امکانات شرکت تعاونی در عرصه عمل و همچنین، برنامه‌های تعاون مورد توجه تمام اعضا و ارکان تعاونی قرار گیرد.

منابع

- آگهی، ح.؛ حمدحیدری، ش.؛ و کشوری، محمود (۱۳۸۶)، «ارزیابی مشارکتی تعاونی تولید روستایی با استفاده از رهیافت PRA (مطالعه موردی تعاونی تولید فرزبان استان لرستان)». *مجله جهاد*، سال ۲۷، شماره ۲۷۷، صص ۸۳-۱۲۷.
- ازکیا، م. و غفاری، غ. (۱۳۸۳)، *جامعه‌شناسی توسعه*. تهران: کیهان.
- اسلامی، ع. (۱۳۸۳)، *انگاره‌هایی در جهت توانمندسازی شرکت‌های تعاونی روستایی*. تهران: وزارت جهاد کشاورزی، معاونت ترویج و نظام‌های بهره‌برداری.
- امان‌پور، س. (۱۳۹۲)، «بررسی و اولویت‌بندی موانع صادرات در بخش تعاون». *دومین کنفرانس بین‌المللی مدیریت، کارآفرینی و توسعه اقتصادی*.
- ثابت دایزوندی، م. و همکاران (۱۳۸۹)، «بررسی میزان رضایت اعضا از عملکرد اقتصادی و اجتماعی تعاونی‌های روستایی، مطالعه موردی: تعاونی‌های روستایی شهرستان مشهد». *فصلنامه تعاون*، سال ۲۱، شماره ۲، ص ۶۴.
- دفتر بین‌المللی کار (۱۳۸۰)، «توصیه‌نامه دفتر بین‌المللی کار در مورد نقش شرکت‌های تعاونی در رشد اقتصادی و اجتماعی کشورهای در حال توسعه». *فصلنامه همیار*، سال ۳، شماره ۱۱، صص ۲۱-۳۱.

- سازمان جهاد کشاورزی استان قم (۱۳۹۱)، *گزارش عملکرد سالیانه*. قم: سازمان جهاد کشاورزی استان قم.
- سعدی، ح. و همکاران (۱۳۸۶)، «آسیب‌شناسی تعاونی‌های تولید کشاورزی: مطالعه موردی استان همدان، شهرستان کبودرآهنگ». *مجله جهاد*، سال ۲۷، شماره ۲۷۷، ص ۶۱.
- صدیقی، ح. و درویشی‌نیا، ع. (۱۳۸۱)، «بررسی میزان موفقیت شرکت‌های تعاونی تولید روستایی استان مازندران». *مجله علوم کشاورزی ایران*، دوره ۳۳، شماره ۲، صص ۳۱۳-۳۲۳.
- عبداللهی، م. (۱۳۷۷)، *نظام‌های بهره‌برداری*. تهران: وزارت کشاورزی، معاونت امور نظام بهره‌برداری.
- کریمی، ع. (۱۳۸۱)، «ارزشیابی اثرات تعاونی‌های تولید روستایی در فعالیت‌های تولیدی کشاورزان». *کارنامه پژوهشی مؤسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی*، وزارت جهاد کشاورزی، مؤسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی.
- کریمی، ع. و رضایی‌مقدم، ک. (۱۳۸۴)، «آثار تعاونی‌های تولید کشاورزی در فرآیند تولید». *مجله اقتصاد کشاورزی و توسعه*، شماره ۱۳ (ویژه‌نامه بهره‌وری و کارایی)، صص ۱-۳۰.
- مرادی‌نژاد، ه. و همکاران (۱۳۸۶)، «تحلیل موانع توسعه کارآفرینی در واحدهای تولیدی گلخانه‌ای در ایران». *مجله علوم کشاورزی ایران*، شماره ۲، صص ۱۷۵-۱۸۴.
- منزوی، م. (۱۳۹۱)، *گزارش عملکرد سالیانه*. قم: سازمان تعاون روستایی استان قم.
- ولی‌پور، م.؛ کریمیان اقبال، م.؛ ملکوتی، م.؛ و خوش‌گفتارمنش، ا. (۱۳۸۷)، «روند توسعه شوری و تخریب اراضی کشاورزی در منطقه شمس‌آباد استان قم». *مجله علوم و فنون کشاورزی و منابع طبیعی*، سال ۱۲، شماره ۴۶، صص ۶۸۳-۶۹۱.
- هدیه‌لو، ا. (۱۳۸۹)، «بررسی اثرات احداث و بهره‌برداری از سد ۱۵ خرداد». *رشد آموزش کشاورزی*، دوره ۲۵، شماره ۲، صص ۲۴-۲۷.
- Abbot, M. (2006), *The Economics of Non-formal Education: Resources, Costs and Benefits*. New York: Prger.
- Alexander, W. G. (2009), "Cooperation in the European market economics". Bombay, *Asia Publishing*, No. 2; 540-549.
- Baticados, Didi B. (2004), "Fishing cooperatives participation in managing nearshore resources: the case in Capiz, central Philippines". *Fisheries Research*, 67 (1): 81-91.

- Briscoe, T. (2010), "Making worker cooperatives effective in South Pacific". *Journal of Pacific Countries*, FAO Regional Office for Asia and the Pacific, Bangkok, pp. 243-248.
- Harper, D. (2010), "The critical factors for the success of cooperatives and other groups". *Washington DC*, Vol. 52, pp. 223-240.
- John, L. et al. (2008), "Agricultural cooperative managers and business environment". *Journal of Agri-business*, 19 (1).
- Kelsey, K. D. (2008), "Do workshops work for building evaluation capacity among cooperative extension service faculty?". *Journal of Extension*, 46 (6). Also, available on: <http://www.joe.org/joe/2008december/rb4.shtml>.
- Krishnaraj, M. (2005), "Establishment of rural cooperatives: an essential steps towards rural development". Unpublished Paper, *Institute of Business 34*, Administration, University of Dhaka, pp. 211-230.
- Kuntoro, B. A. (2006), "Analysis on characteristics of three dairy cooperatives sampled in East Java". *Journal of Applied Sciences*, 6 (4): 757-761.
- Lawson, R. (2000), *Cooperative and Poor: A Review from within the Cooperative Movement*. Geneva: International Labor Office.
- Malayim, z. (2003), "Cooperatives and rural poverty: eight questions answered". *Plunked Development Series, No. 1*, Oxford.
- Nillson, J. (2001), *Co-operative Organizational Models As Reflections of the Business Environments Studies*. Suva, The University of the South Pacific, pp. 145-160.
- Nyoro, James and Komo, Isaac (2005), "An analysis of success, failure and demand factors of agricultural cooperatives in Kenya". In: *Strategies and Analysis for Growth and Access*, A Project of Cornell and Clark-Atlanta Universities for Research and Technical Assistance. Ithaca: Cornell University.

UWCC (2006), "Farmers' cooperative and the city of Keota, Iowa: a case study". University of Wisconsin, Center for Cooperative. Available on: <http://www.uwcc.wisc.edu/info/fra/keota.html>.

